

Tanulmány

Kémenes Árpád

A szótárszerkesztési alapelvek változásai Országh László Angol-magyar kéziszótára átdolgozott kiadásaiban

Abstract

The present paper aims at comparing the first edition of the “Concise English-Hungarian Dictionary” written by László Országh (published in 1948) to three subsequent revised and updated versions issued in 1957, 1981 and 1999. When revising and updating the dictionary, the principle followed by László Országh and his team of lexicographers was to provide an up-to-date wordlist. However, in order to keep the dictionary within approximately the same length, the editors had to remove a number of disused words, phrases and meanings, thus obtaining space for new lexical items. The revised editions became easier to handle owing to the fact that by introducing and separating new meanings and shades of meanings, the entries gained a more fine-grained structure.

Bevezetés

Országh László tevékenységének meghatározó szerepe volt a XX. századi magyar lexikográfia fejlődésében. Az általa szerkesztett Angol-magyar kéziszótár különböző változatai közötti eltérések feltérképezése révén rálátást nyerhetünk a század második felében a szótárszerkesztés terén bekövetkezett szemléletváltásokra.

A szótár első kiadása 1948-ban a Franklin Társulat gondozásában jelent meg Budapesten; míg az 1957-es, 1981-es valamint az 1999-es bővített és átrendezett kiadások az Akadémiai Kiadónál láttak napvilágot.

Az 50.000 szót és kifejezést tartalmazó 1948-as kiadást abban az időben a legterjedelmesebb ilyen jellegű alkotásként tartották számon. Megírása az adatgyűjtésen kívül két évet vett igénybe, és, amint a szerző az 1981-es változat előszavában megjegyzi, egyetlen ember munkájának eredménye, ellentétben a későbbi változatokkal, melyek egy „munkatársi együttes” közreműködésével jöttek létre.

1960-ban megjelent az Angol-magyar nagyszótár első kiadása, és ennek következtében megváltozott a kéziszótár státusa. Bár ez utóbbi nem tekinthető csupán a nagyszótár rövidített változatának, az 1981-es és 1999-es kiadásokban alkalmazott módosítások során a szerkesztők figyelembe vették a nagyszótárban szerepeltetett nyelvi adatokat.

A célközönség

Az Országh-szótárak elsősorban az angol nyelvet elsajátítani kívánó magyar olvasók számára készültek. Az 1957-es kiadásban a szerző utal a szótár ezen sajátosságára:

Az angol nyelv tanításának megkönnyítése céljából jelen kiadásban kísérletet tettünk arra, hogy az angol nyelv szavainak magyar jelentésére vonatkozó, szavakba foglalt tájékoztatásunkat némely esetben képpel is kiegészítsük, világosabbá, szemléletesebbé tegyük.

Az 1981-es kiadás ugyanezt a gondolatot hangsúlyozza:

A Kéziszótár, miként a korábbi kiadásai is, az elemi fokú angol nyelvi tájékozottsággal már bíró s angol tudásukat (főleg olvasmányi élmények alapján) továbbfejleszteni szándékozó magyar anyanyelvűek számára készült. Ezért nem tartalmaz olyan közlést, mely csak angol ajkúak számára volna szükséges (pl. a magyar ekvivalensek kiejtése, ragozási módja). A magyar ajkú szótárhasználók szempontjából fontos nyelvtani tájékoztatást azonban, mint például az angol igék vagy főnevek rendhagyóan képzett alakjait, a szótár törzsanyagában közöljük.

A szócikkek szerkezete

Az első kiadásban a későbbi, átdolgozott kiadásokhoz képest eltérő szócikkszerkesztési elv érvényesül. Sajátosan erre a változatra jellemző, hogy főcímszóként csak alapszavakat szerepeltet. Helymegtakarítás céljából a vastag betűvel szedett képzett és összetett szavakat alcímszóként folytatólagosan, a soron belül tüntetik fel, és (a kifejezések és állandó szókapcsolatok esetén alkalmazott eljáráshoz hasonlóan) a részüket képző alapszót tildével helyettesítik. Az 1957-es változatban ezek a szavak szócikkezdő főcímszökként szerepelnek. A későbbi gyakorlattól eltérően az 1948-as kiadás a teljes homonimákat sem külön szócikkben tárgyalja, és a szócikken belül csak a különböző szófajokhoz tartozó jelentéseket különíti el, arab számok segítségével. A fent vázolt sajtóanyagokat a **match** szóhoz rendelt szócikkkel illusztráljuk.

match [mætʃ] **1.** *n.* gyufa, mérkőzés, házasság, vmnek/vknek nagyságban / minőségben/értékben párja; *strike a ~* gyufát gyújt; *be a ~ for sy* kiáll vele, legyőz vkt; *has no ~* nincsen párja; *meet one's ~* emberére talál; *be no ~ for sy* nem versenyezhet vkvel, könnyen el tud banni vele; *make a good ~* jó partit csinál; *make a ~ of it* házasságot köt; **2.** *vt/vi.* összemér, szembeállít, -száll, férjhezad, összeillik, -passzol; *colours to ~* összeillő színek; *~ sy against sy* vkt szembeállít (küzdelemben) vkvel; **~boarding** *n.* egymásbailleszhető eresztékes-csapozott deszkázat; **~box** *n.* gyufaskatulya; **~ing** *n.* összeillesztés, -passzítás; **~less** [lis] *a.* páratlan, egyedülálló; **~lock** *n.* kováspuska; **~maker** *n.* házasságszerző, gyufagyáros; **~play** *n.* döntő játszma/mérgőzés; **~wood** *n.* szilánk

Az azonos írásképpel rendelkező, de különböző kiejtésű szavakat általában főcímszóként szerepelteti a szótár. Előfordul azonban, hogy az ilyen jellegű eltéréseket egyazon szócikken belül tárgyalja:

lead I. [led] **1.** *n.* ólom, ceruzabél, mélységmérő ón; **2.** *vt.* ólmoz, ólommal fed/tölt/zár;
lead II. [li:d] **1.** *n.* vezetés, -tő, elsőség, főszerep, hívás joga (kártyában), póráz; [...] **2.** *vt/vi* (pt/pp **led** led), vezet, útbaigazít, rábír, oktat, időt tölt, életet él, kártyát hív, elől megy, uralkodik, út vhová visz [...]
tear 1. *n.* [ˈti:ə*] könny, -csepp; [...] **2.** *n.* [ˈteə*], szakítás, hasadék, eltépés; [...] **3.** *vt/vi* [ˈteə*, pt **tore** ˈto:*, pp **torn** to:n], szakít, hasít, tép, szaggat, szétrombol, erőszakkal elvesz, szakad, hasad, rohan; [...]

Ez utóbbi gyakorlattal viszont már az első átdolgozás során szakítanak a szerkesztők.

Az 1957-es (harmadik) kiadás szerkezete lényegesen eltér az első változattól. Egyes szavak jelentésének ábrával való szemléltetésén kívül a szócikkek áttekinthetőségének javítása érdekében is több módosítást eszközöltek. Egyrészt, mint már említettük, az összetett és képzett szavakat az alapszavakhoz hasonlóan főcímszóként tárgyalja a szótár. Megváltozott a szócikkek struktúrája is. Ha a címszó több szófajhoz tartozik, a különböző szófajokat római

számokkal, az azokon belüli jelentéseket pedig arab számokkal különítik el. Az igék tárgyalásakor különválasztják – és nagy nyomtatott betűkkel jelölik – a szavak tranzitív és intranszitiv használatát, és ezen belül, a többi szófajhoz hasonlóan, arab számokkal jelölik a különböző jelentéseket. Az első kiadáshoz hasonlóan, ebben a változatban is az állandó szókapcsolatok és az idiomatikus szerkezetek dőlt szedéssel jelennek meg. A vonzatos igék viszont (melyeket az 1948-as változat dőlt szedéssel közöl) az alapszóhoz tartozó szócikk részeként, alcímzőként, külön bekezdésben és vastag betűvel szedve jelennek meg. A homonimákat következetesen külön szócikkekben tárgyalják; az azonos írott formával rendelkező szavak között felső indexszámmal tesznek különbséget.

tear¹ [tiə*] *n.* **1.** könny, könnycsepp; [...] **2.** (folyadék)-csepp

tear² [teə*] **I.** *n.* **1.** szakadás, repedés, hasadás **2.** *go full* ~ rohan, száguld, „repsz” **II.** *v.* (*pt.* **tore** to:*, *pp.* **torn** to:n) **A.** *vt.* **1.** szakít, (f)elszakít, szétszakít, hasít, (f)elhasít, tép, (f)eltép, széttép, szaggat, elszaggat, szétszaggat, megszaggat; [...] **2.** felsebez **3.** leszakít, letép, kitép, lehasít, erőszakkal elvesz **4.** *torn between* két dolog között habozva **5.** felizgat, feldúl (vkt) **6.** ~ *it* szétrombol, meghiúsít (tervet) **B.** *vi.* **1.** szakad, hasad; [...] **2.** rohan

tear about *vi.* fel-alá szaladgál, össze-vissza rohangál

tear across *vt.* **1.** kettészakít **2.** átrohan *vmn*

tear along *vi.* rohan (végig *vmn*)

tear at *vi.* ~ *at sg* elszakít/felszakít *vmt*, elszakítani igyekszik *vmt*

tear away *vt.* letép; [...]

tear down *v.* **A.** *vt.* **1.** leszakít **2.** lerombol **B.** *vi.* lerohan (hegyről)

tear off *v.* **1.** *vt.* letép **2.** *vi.* elrohan, elsiet

tear out *v.* **1.** *vt.* kitép **2.** *vi.* kirohan

tear up *vt.* **1.** kettészakít, összetép **2.** felszaggat, kitép

Az 1981-es kiadásban szerkezeti szempontból lényeges változtatások nem történtek. Két számottevő eltérést kell megemlítenünk. Egyrészt a szögletes zárójelek nemcsak a címszó kiejtését közlő fonetikus jeleket fogják közre, hanem azokat a szavakat is, melyek „a magyar egyenértékű sorában a magyar szó használati körét, a tárgyilag vagy fogalmilag korlátozó megjelölést adja meg, ami tartalmilag nem része az ekvivalensnek” (AMKSZ 1981). A magyar megfelelőkhöz értelmi kiegészítések céljából fűzött kiegészítő elemek kerek zárójelek között olvashatók. A szócikkeknek ezt a két elemét az 1957-es kiadás differenciálatlanul kerek zárójelek közt szerepelteti. A különbséget az alábbi példa szemlélteti:

1957

lead² [li:d] **I.** *n.* **1.** vezetés; [...] **2.** elsőség, főszerep, vezető szerep, **3.** mesterséges folyómeder **4.** (elektromos) vezeték **5.** hívás (joga kártyában), **6.** póráz **II.** *v.* (*pt/pp* **led** led) **A.** *vt.* **1.** vezet/elvezet; [...] **2.** rábír, rávesz, oktat, rávezet **3.** (időt) tölt, (életet) él; [...] **4.** (zenekart, kórust) vezényel, irányít; [...] **B.** *vi.* **1.** elől megy/van, uralkodik, vezető szerepe van **2.** (út) vhová visz/vezet **3.** (kártyában elsőnek) hív

1981

lead² [li:d] **I.** *n.* **1.** vezetés; [...] **2.** elsőség, főszerep, vezető szerep, **3.** mesterséges folyómeder, tápcsatorna **4.** (kábel-) vezeték **5.** hívás (joga) [kártyában] **6.** póráz **II.** *v.* (*pt/pp* **led** led) **A.** *vt.* **1.** vezet; irányít; [...] **2.** rábír, rávesz, készítet; [...] **3.** ~ *a lifé...* vmilyen életet él, vmilyen sora van **4.** vezényel [zenekart] **5.** kezd, hív [kártyában] **B.** *vi.* **1.** elől megy/van, uralkodik, vezető szerepe van **2.** vhová visz/vezet [út]; vezet (*to* *vm* *vmre*); [...] **3.** [kártyában] (elsőnek) hív

Bővül továbbá a szócikken belül elkülönített jelentések száma. A bővítés során új, az 1957-es kiadásban nem szereplő jelentések kerülnek a szótárba. A fenti példában a **lead**² tárgyas ige

ötödik jelentése (kezd, hív [kártyában]) az 1957-es változatban nem szerepel. Megjegyzendő viszont, hogy a példaként felhozott jelentés intranszitiv párját mindkét változat szerepelteti.

Az 1981-es kiadás az előző változatban egymás jelentésárnyalataként értelmezett magyar megfelelőket választ szét, és különálló jelentésként vezeti be. A **lead**¹ szócikk összehasonlítása során kitűnik, hogy az 1957-es kiadásban I.1. jelentés alatt tárgyalt „ólom, ceruzabél” ekvivalensek az 1981-es szótárban szétválnak az I.1.-el jelölt „ólom” és az I.3.-al jelölt „grafit, ceruzabél” jelentésekre.

1957

lead¹ [led] **I. n. 1.** ólom, ceruzabél; [...] **2.** mélységmérő ón **3.** ólomzár, plomba **4.** ólomcsík (üvegezésnél) **II. vt. 1.** ólmoz, ólommal fed/tölt/zár **2.** (nyomtatásnál) sorközt tágít

1981

lead¹ [led] **I. n 1.** ólom; [...] **2.** mélységmérő ón, mérőón **3.** grafit, ceruzabél; [...] **4.** ólomzár, plomba **5.** GB ólomcsík [üvegezésnél] **6.** sorköz [szedésben] **II. vt 1.** ólmoz, ólommal fed/ tölt/ zár **2.** ritkít(va szed), sorközt tágít

A jelentések pontosítása céljából az új kiadás gyakran szinonimákat iktat az előző változathoz átvett magyar megfelelők mellé. Ezt a gyakorlatot igazolja a **lead**¹ szó II.2. jelentésének a „ritkít(va szed)” elemmel való kiegészítése. Ezzel párhuzamosan a fordított jelenség is megfigyelhető. Helymegtakarítás céljából a szerkesztők gyakran az azonos jelentésárnyalathoz tartozó szinonimák törlése mellett döntenek. A **tear**² szócikk esetében az 1981-es változat a szó II.A.1. és II.A.3. jelentéseinek pontosítására tizenkettőről hatra, illetve hatról háromra csökkenti a szinonimák számát.

1957

tear² [teə*] **II. v. (pt, tore to:*, pp, torn to:n) A. vt. 1.** szakít, (f)elszakít, szétszakít, hasít, (f)elhasít, tép, (f)eltép, széttép, szaggat, elszaggat, szétszaggat, megszaggat; [...] **3.** leszakít, letép, kitép, lehasít, erőszakkal elvesz [...]

1981

tear² [teə*] **II. v (pt tore tɔ:*, pp torn tɔ:n) A. vt 1.** (el)szakít, szétszakít, (f)eltép; elszaggat; szétszaggat; megszaggat; [...] **3.** leszakít, letép; kitép [...]

Több helyen pontosabb magyar megfelelővel cserélték ki az 1957-es kiadásban szereplő ekvivalenst. Ezeket a módosításokat gyakran a két kiadás között eltelt 24 év során a nyelvhasználatban bekövetkezett változások tették szükségessé, mint például a **lead**² I.4. jelentése esetén, melyre az 1957-es szótár „(elektromos) vezeték”, míg az 1981-es változat „(kábel) vezeték” megfelelőt adja. Stilisztikai szempontból is javítottak a magyar megfelelőkön. A „torn between” szókapcsolat esetében például a „két dolog között habozva” fordítást a szerencsésebb „két dolog között őrlődve” kifejezésre cserélték a szerkesztők.

A felsorolt módosítások alapján nem változtatták meg a szótár szerkezetét; az újonnan beiktatott jelentéseket leszámítva a szócikkeken belül szerepeltetett jelentések sorrendje változatlanul került át az 1981-es kiadásba.

Az 1999-es kiadás az előző változatokhoz képest alapvető szerkezeti eltéréseket mutat. Míg a régebbi kiadások a címszók főnévi vagy melléknévi jelentéseit mindig az igei jelentések előtt tárgyalják, az utóbbi változatban a szócikkek a gyakoriság elve alapján strukturálódnak, így a szóra jellemző leggyakoribb szófaj kerül a szócikken belüli első helyre. A szófajok

szócikken belüli sorrendjére vonatkozó szerkesztésbeli különbségeket az alábbi példa szemlélteti:

bang (kiadási évek: 1948, 1957, 1981) **bang** (kiadási év: 1999)
I. n, II. int, III. adv, IV. v **I. fn, II. i, III. hsz**

A gyakoriság elve kerül alkalmazásra a szófajon belüli jelentések és azok magyar megfelelőinek meghatározásakor is.

A szerkesztési elvekben történt szemléletváltás abban is megmutatkozik, hogy a szótár felhagyja a korábbi kiadások azon gyakorlatával, hogy a szavakra vonatkozó nyelvészeti információt angol szavakon alapuló rövidítésekkel közölje (pl. *n* – *noun* [főnév], *adv* – *adverb* [határozószó]), és a megfelelő terminusok rövidítésére a magyar nyelvet veszi alapul.

A szótár használatának megkönnyítése céljából az arab számokkal jelzett jelentéseken belül kisbetűk segítségével jelentésárnyalatokat különítenek el. Az aljelentések elkülönítése során több módosítás került a szótárba:

Az aljelentéseket az ekvivalensekként megadott szinonimák számának növelésével és – esetenként – a jelentést elkülönítő szám (vagy aljelentést elkülönítő betű) után dőlt szedéssel nyomtatott minősítések révén pontosították.

1981

lead² [li:d] **I. n 1.** vezetés **2.** elsőség, főszerep, vezető szerep [...]

1999

lead² [li:d] **II. fn 1. a)** a vezetés, irányítás, elsőség; [...] **b)** vezetés, előny [*vkvel szemben*] [...] **7. szính** főszerep, vezető szerep

Az 1981-es kiadáshoz viszonyítva az 1999-es változat gyakrabban közöl szögletes zárójelek közé írt, a magyar szó használati körét korlátozó információkat. Az újabb változatban a **lead**² szó I. A. 5. jelentése tulajdonképpen az 1981-es kiadásban szereplő címszó II. A. 4. jelentésének kibővítése.

1981

lead² [li:d] **II. v (pt/pp led led) A. vt 1.** vezet, irányít; (...) **4.** vezényel [zenekart] [...]

1999

lead² [li:d] **I. pt/pp led [led] A. tsi 1.** vezet, irányít, első vmben; [...] **2.** kézen fogva vezet [*vakot*], pórázon vezet [*kutyát*], kantáron vezet [*lovat*]; [...] **3. a)** rábír, rávesz, ösztönöz, hajt, bíztat, késztet [*vmnek a megtételére*]; [...] **b)** oktat, útbaigazít **4.** folytat, él [*boldog/szerencsétlen életet*]; [...] **5. a)** vezényel [*hadsereget*]; [...] **b)** megnyit [*táncot*]; [...] **c)** ~ **an orchestra** zenekart vezényel; ~ **a party** párt élén áll **d)** jog [*part*], vezet [*több ügyvéd megbízatása esetén*] **6.** *sp* elöl van, élen halad [*versenyen*]; [...] **7. ját** kezd, kijátszik, hív [*kártyában*] [...]

Megjegyzendő, hogy a jelentésárnyalatok elkülönítése során követett szempontok nem mindig egyértelműek. Az 1999-es kiadásban tárgyalt I. A. 1. jelentésen belül megjelenő „vezet, irányít” és „első vmben” elemeket szerencsésebb volna különálló jelentésekként elkülöníteni, és az első aljelentései közé sorolni az 5a), c), d), valamint a másodiknak alárendelni az 5b), 6. és 7. jelentéseket. Hasonlóképpen kérdéses az újonnan megjelenő 3b) elem jelentésárnyalatként való szerepeltetésének indokoltsága.

Pozitívumként értékelhető viszont, hogy, az 1981-es kiadástól eltérően, az 1999-es változat elkülöníti a magyar „vezet” szó két jelentését (ÉrtSz. 7):

1. elől halad (versenyben, valamilyen összehasonlításban) – lásd az I. A. 1. jelentést
2. úgy irányít valakit, valamit, hogy vele együtt, mellette vagy előtte halad – lásd az I.A.2. jelentést,

szinonimákkal valamint a használatot behatároló, szögletes zárójelben közölt pontosításokkal téve egyértelművé azokat.

Bár az utolsó módosítás során új kifejezéseket és idiómákat iktattak a szótárba, helymegtakarítás céljából több magyar ekvivalenst töröltek a szerzők. A mellőzendő magyar megfelelők kiválasztása jól átgondolt szempontrendszer alapján történt. Leggyakrabban az aljelentésen belüli szinonimák számát csökkentették (lásd: **match**¹ II. A. 4. (1981) és II. A. 3b) (1999)). Esetenként néhány, az előző kiadásban szerepeltetett jelentés is kimaradt. A **lead**¹ [led] címszó főnévi jelentéseinek tárgyalásakor kimaradnak az elsődleges jelentés (ólom) metonimikus kiterjesztései: az I. 4. alatt tárgyalt „ólomzár, plomba” és az I. 5. alatti „ólomcsík [üvegezésnél]”. Kimaradt továbbá jó néhány ritkábban használt szó és kifejezés (például „mesterséges folyómeder, tápcsatorna” a **lead**² [li:d] szócikkből).

Ugyancsak helymegtakarítás céljából a kompozicionálisan értelmezhető összetett és képzett szókat csak felsorolják az alapszóhoz tartozó szócikk végén anélkül, hogy a magyar megfelelőket megadnák. Az igemódosítói szerepű határozószóval vagy prepozícióval álló igéket viszont az előző gyakorlathoz hasonlóan a szócikken belül, külön bekezdésben, alcím-szóként szerepeltetik.

Lényeges eltérés mutatkozik a szleng és tabu szavak vagy jelentések magyar megfelelőinek megadásában is. Bár ilyen jellegű lexikai anyagot már az első kiadás is közöl, a jelentés visszaadására az irodalmi nyelvből vett szavakat használták a szerkesztők, az angol szó és a magyar megfelelő közti stiláris különbséget egyezményes jellel jelölve. Az 1999-es kiadás kapcsos zárójelben megadja a szó standard magyar nyelvben használatos megfelelőjét, melyet magyar szleng és tabu szavak követnek. Továbbá, az eddigi gyakorlattól eltérően az 1999-es változat több kiejtési lehetőséget ad meg. Újításnak tudható be az az eljárás is, hogy a szótár egységesített minősítésrendszert alkalmaz a szavak stilisztikai, szakmai és nyelvtani jellemzőinek leírására.

A címszóanyag módosítása

A szócikkek tartalmi bővítése mellett a szótár átdolgozása során a szerzők a címszóállományt is aktualizálták. A bővítés során figyelembe kellett venniük a kiadó terjedelemre vonatkozó elvárásait, ezért a régebbi kiadásban szereplő címszók egy részét az új változatból kihagyták. Mint az alábbiakban látni fogjuk, az új elemek bevitele és a régiékről törölése nem minden átdolgozás során történt egyforma arányban.

Az 1957-es kiadás „37.000 vastag betűs angol címszót és mintegy 20.000 dőlt betűs angol kifejezést, frazeológiai kapcsolatot tartalmaz” (MAKSZ 1957) – 10.800-zal többet, mint az első kiadás. A címszók számbeli növelése mellett bizonyos szavak jelentésének pontosítása érdekében illusztrációkat is használtak. Az illusztrációval is kiegészítendő szócikkek kiválasztásának szempontjait a szótár bevezetőjében ismerhetjük meg:

Az angol nyelv tanításának megkönnyítése céljából jelen kiadásban kísérletet tettünk arra, hogy az angol nyelv szavainak magyar jelentésére vonatkozó, szavakba foglalt tájékoztatásunkat némely esetben képpel is kiegészítsük, világosabbá, szemléletesebbé tegyük. Evégből ábrákat közlünk egyfelől olyan angol szavaknál, amelyeknek megfelelő fogalom, dolog, tárgy Magyarországon szélesebb körben nem ismeretes, nem fordul elő, magyar szó rá esetleg nincs is, amikor tehát csak hosszás körülírás adhatna elképzelést a tárgyról; másfelől olyan angol szavaknál, amelyekkel nálunk sem ismeretlen dolgot, tárgyat jelölünk, amelyekre esetleg magyar szavunk is van, de az angol tárgy más külsejű, alakú, mint a nálunk használatos. A képanyag nagyobb része a közlekedés, az építkezés, a lakberendezés, a sport és az öltözködés szavait illusztrálja.

A fenti módosítások következtében a szótár terjedelme 790-ről 1080 oldalra nőtt. Az újonnan bekerült szócikkezdő címszók száma jóval meghaladja a kihagyottakat: az elemzett részekben 21 új főcímszót találtunk, és csupán egyet töröltek.¹ Az új elemként bekerülő címszók jelentős hányadát az első kiadásban már szereplő alapszókra épülő képzett és összetett szavak teszik ki, de előfordulnak más, az előző változatból kimaradt, közhasználatú szavak is (pl. salami, wiener)².

Az 1981-es átdolgozás során a szócikkezdő címszóállomány terjedelme nem változott, a szócikkek viszont – ahogy az előző szakaszban bemutattuk – számos új elemmel bővültek. Szembetűnő módosítás, hogy a szerzők az új információk beiktatásának érdekében lemondtak a címszók jelentését szemléltető ábrákról. Így sikerült a szótár terjedelmét 1052 oldalra csökkenteni. Az átdolgozás folyamán ez esetben is sor került a címszóanyag korszerűsítésére. A két kiadás között eltelt 24 év műszaki fejlődését tükrözik a távközlés (bandwidth, bugging)³, a technológia (slow-combustion stove, shrinkproof)⁴, valamint a közlekedés (sailplane, shuttle-sevice)⁵ területéről bekerült szakszavak. Az angol nyelvben végbemenő változások figyelembe vételével némely szót a rövid változatára cserélnek (sakeret → saker)⁶. Növekedett az amerikai szóanyag mennyisége is.

Az új címszók beiktatását ellensúlyozandó, a szótárból – a szócikkek módosítása során alkalmazott szempontokkal összhangban – kikerültek az elavult technológiákhoz kapcsolódó (bandbrake, buff-stick, buhl)⁷ és a szótár kiadásakor már nem használt artefaktumokat – játékokat, eszközöket stb. – jelölő (teetotum, wig-block)⁸ szavak. Töröltek továbbá több ritkán vagy szűk körben használt szót: archaizmusokat (bandog, bantling)⁹, idegen eredetű divatszavakat (sloyd)¹⁰ vagy az egykor brit fennhatóság alatt élő népek nyelveiből kölcsönzött jövevényszavakat (bandarlog, shroff)¹¹.

Az 1999-es kiadás a kéziszótár eddig megjelent legátfogóbb változata. 1147 oldalon 60.000 főcímszót sorakoztat fel. Bár terjedelmi kötöttségek miatt bizonyos szavak kikerültek az új kiadásból, több, az 1981-es változatból kimaradt elem újra bekerült a szótárba

¹ Az átdolgozott kiadások szó-listáinak összehasonlítása során a következő címszók közé eső szóanyagot elemeztük: ban-barb, buffoon-bungalow, sage-salami, slit-slug, shrew-sick, whoa-wild

² szalámi; virsli

³ sávszélesség [rádió]; felszerelés lehallgatókészülékkel

⁴ folytonégő kályha; zsugorodásmentes

⁵ vitorlázó repülőgép; ingajarat

⁶ hím kerecsensólyom

⁷ szalagfék; bőrrel bevont csiszoló szerszám, bőrreszelő; gyöngyházzal és rézdíszekkel berakott bútor

⁸ négyoldalú pörgettyű; parókatartó tömb

⁹ megláncolt mérges kutya, véreb; kölyök

¹⁰ szlőjd (kézügyesség, kézügyességi foglalkoztatás az iskolában)

¹¹ majomfélék, felelőtlen fecsegők; pénzváltó Távolságon Keleten

(bughouse)¹². Néhány szó új helyesírással jelenik meg (az 1957-es szótárban megjelenő és az 1981-es kiadásban is átvett „bandanna” szót „bandana” formában szerepelteti az új szótár), más esetekben pedig alternatív írott formát ad (bullyrag→ballyrag).

Az 1957-es és 1981-es kiadásokban főcímszóként szereplő összetett és képzett szavak egy része az 1999-es kiadásban a szócikken belül alszócikként jelenik meg (pl. a „wholesomeness” a „wholesome”, a „Who’s who” meg a „who” címszóhoz tartozó szócikkben). Továbbá, az utolsó kiadás új homonimikus párokat különít el:

sice¹ [sais] *fn* **1.** hat(os) (szám) [*kockajátékban*] **2.** hatos dobás [*kockajátékban*]
sice² [sais] → **syce** [sais] *fn* India inas, szolga

Megnőtt a különálló címszóként szerepeltetett (kompozicionálisan nem értelmezhető) képzett és összetett szavak száma. Az előző változatokhoz képest lényegesen nagyobb arányban került be a nyelv bizalmas, nem hivatalos stílárú rétegét képviselő lexikai anyag (szleng, indulatszók, hangutánzó szók). Ezen kívül, jelentős mennyiségű az üzleti nyelv és a számítástechnika területén használatos szakszó valamint számos, a közlekedés, úrutazás, távközlés és a technológia területén közhasználatúvá vált új szó is bővíti a címszóállományt. Az elavulttá vált gép- és eszköznevek egy részét törölték.

A szavak listáján eszközölt változtatások nemcsak a műszaki és tudományos fejlődést tükrözik, hanem a célközönség érdeklődési körében végbement változásokat is. Bekerültek a szótárba például az egészséges életmóddal és testápolással összefüggő szavak (bulimia)¹³. Megfigyelhető, továbbá, a nem angol vagy amerikai kultúrákkal szembeni nyitás. A szólistára számos egzotikus növény- és állatfajt jelentő szót vettek fel (sago(-palm), bandicoot, shubunkin)¹⁴, míg európai vadon élő állatfajok neve kikerült (slow-worm, widgeon)¹⁵. Ez a jelenség megfigyelhető a gasztronómiához tartozó szavak kiválasztásában is. Jellemzően a brit kultúra részét képező ételeket vagy ételek elkészítésére, feltárlására szolgáló eszközöket jelölő szavak (bannock, slop basin)¹⁶ maradnak ki, míg más nemzetek ételnevei bekerülnek a szótárba (Wiener schnitzel, slivovitz, wienie)¹⁷.

Következtetések

Az Angol-magyar kéziszótár bővítése és átrendezése során a szerkesztők két alapvető célkitűzést tartottak szem előtt: a címszóállomány bővítését és a szócikkek áttekinthetőbbé, pontosabbá tételét.

Míg a címszóállomány korszerűsítése „a világban és a társadalomban, tudományban és technikában, az élet minden területén végbemenő változásokat, azok nyelvi vetületét” (MANSZ 1998) hivatott rögzíteni, a szócikkeken belül a fentiek mellett más szempontok is érvényesülnek.

Az áttekinthetőség növelése érdekében a szerkesztők csökkentették a szócikkekbe iktatott lexikai elemek számát, szócikkezdő címszóként tárgyalva az összetett és képzett szavakat.

¹² bolondokháza, diliház, vicces ház

¹³ beteges éhség, farkaséhség, bulimia;

¹⁴ szágópálma; bandikut, indiai erszényes borz; japán aranyhal

¹⁵ törékeny gyík; füttyülő réce

¹⁶ skót kovásztalan zabkenyér; edény teaaljnak

¹⁷ bécsi szelet; szilvapálinka, slivovica; bécsi virsli

Növelték viszont a szócikken belül a jelentések és aljelentések számát. Megfigyelhető, hogy ezek elkülönítése során az újabb kiadás nem mindig követi az alapul szolgáló változatban szereplő jelentésfelosztást. A módosítás indokoltsága némely esetben kérdéses.

Az átdolgozások során egyre nőtt – és a jelölés szintjén differenciálódott – a jelentés pontosítása céljából beiktatott információk száma.

Terjedelmi okokból mind a címszóanyagból, mind a szócikkekből kikerültek az új kiadás évében elavultnak számító vagy ritkán használt szavak és jelentések. Továbbá, a szerkesztők csökkentették a jelentésárnyalaton belül megadott szinonimák számát. Bár általában az újonnan felvett anyagnál kevesebb került kiiktatásra, a fenti eljárás révén – a terjedelem számottevő növelése nélkül – lehetővé vált a szótár tartalmi bővítése.

Felhasznált szótárak

Országh L. (1948): *Angol-magyar kéziszótár*. Budapest: Franklin Társulat (AMKSZ 1948)

Országh L. (1957): *Angol-magyar kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó (AMKSZ 1957)

Országh L. (1960): *Angol-magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó (AMNSZ 1960)

Országh L. (1981): *Angol-magyar kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó (AMKSZ 1981)

Országh L. & Magay T. (1998): *Angol-magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó (AMNSZ 1998)

Országh L., Magay T., Futász D. & Kövecses Z. (1999): *Angol-magyar kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó (AMKSZ 1999)

*** (1962): *A magyar nyelv értelmező szótára, VII. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó (ÉrtSz. 7)